

NA OKRAJ DISKUSE O (ÚDAJNÉM) CITÁTU FRANCISE BACONA

V rámci snahy reflektovat situaci současné české filosofie jsme v *Reflexi* č. 61 publikovali rozhovor s Ondřejem Švecem a Kamilou Pacovskou, kteří patří do mladší, porevoluční generace akademických filosofů.¹ Zajímaly nás jejich názory na tuto disciplínu a našim záměrem bylo též přinést a uchovat určité svědectví o současné situaci – takové, které pochází takřkajíc „zevnitř“ a je založené na důkladné obeznámenosti se současným systémem provozování akademické filosofie, v němž se Ondřej Švec i Kamila Pacovská na základě své odborné činnosti úspěšně etablovali. I díky jejich otevřenosti a ochotě sdílet své pohledy vznikl rozhovor, který je vypovídající v mnoha ohledech a vyprovokoval navazující diskuse. V následujícím čísle *Reflexe* jsme publikovali názorovou výměnu mezi Ondřejem Švecem a Stanislavem Sousedíkem o historicitě a povaze dějin.² Východiskem další diskuse se pak stalo kritické vyjádření, stručné a v kontextu rozhovoru spíše okrajové, kterým se Ondřej Švec v krátkosti vymezil vůči dvěma svým filosofickým předchůdcům, Zdeňku Neubauerovi a Stanislavu Komárkovi, a to na konkrétním příkladu jejich referování o Francisi Baconovi. V debatách, které se na základě těchto několika vět následně rozhořely a jejichž částečné zachycení nacházejí čtenáři na předcházejících stránkách aktuálního čísla *Reflexe*, však neběží „pouze“ o konkrétní problém údajného Baconova citátu. Dokonce nejde ani „jen“ o otázku, zda a jak se posunula úroveň akademické odbornosti a oborová kultura – není zdaleka jen věcí akademické filosofie, že jednání nedávno zcela běžné je dnes (často z dobrých důvodů) vnímáno a odmítáno jako nepřijatelné. V publikované diskusi vysvítá několik témat, která jsou pro filosofii, a možná zejména pro soudobou akademickou filosofii, pěstovanou na universitách a výzkumných pracovištích

¹ E. Fulínová a T. Koblížek – K. Pacovská a O. Švec, *Lesky a bídý současné české filosofie*, in: *Reflexe*, 61, 2021, str. 117–136.

² S. Sousedík, *Dějiny jako factum brutum. Dvě poznámky ke glose Ondřeje Švece o filosofii dějin*, in: *Reflexe*, 62, 2022, str. 159–164; O. Švec, *Jako kus ztuhlé lávy. Polemika s historickými fakty v podání Stanislava Sousedíka*, in: *Reflexe*, 62, 2022, str. 165–173.

v těsné blízkosti přírodních a humanitních věd, velmi podstatná. Snad nebude bez užítu pokusit se na ně v krátkosti poukázat, a zvyšlovnit tak širší rozměr, který uvedená diskuse nese – tedy zvednout zrak od třísek a pokusit se vidět za nimi les.

Dovolím si vyjít od Zdeňka Neubauera, který byl na české intelektuální scéně zcela nezaměnitelnou a pozoruhodnou postavou, jež má očividně potenciál vzbuzovat i dnes, více než šest let po své smrti, silné emoce. Někteří cítí potřebu projevit nesouhlas, je-li chválen, jiní, je-li haněn, přičemž v obou případech je motivem nesouhlasu přesvědčení, že vyjádřené hodnocení je neadekvátní a nespravedlivé. Takové ambivalence provázejí celkem pravidelně skutečně velké myslitelské osobnosti, pro které je charakteristické, že své okolí jitří, dráždí a polarizují; a specificky to pak platí pro Zdeňka Neubauera, který ambivalencemi s gusem provokoval a pohyboval se v nich jako ryba ve vodě. Především bychom si však měli cenit toho, že i nevelký český intelektuální rybník dokáže občas osobnosti tohoto typu zrodit; i když by zde možná bylo více na místě hovořit v minulém čase. Spolu s tím, jak nás myslitelé z této generace postupně opouštějí – a myslím teď i na nedávný odchod dalšího *enfant terrible* českého myšlení, střečujícího filosofa Petra Rezka –, bychom se totiž měli s rostoucí naléhavostí ptát, jestli tyto těžké ztráty dokáže české prostředí do budoucna nahrazovat a zda tu pro to vůbec panují rozumné podmínky. Velké myslitelské osobnosti každopádně zůstávají ve filosofické tradici živé, dokud nemají od svých následovníků vystavený definitivní účet: partnerem do diskuse nám není zavřený bludař, ale ani aureolou obklopený velikán, kterého už lze jedině pochvalně zmiňovat v úvodech a učebnicích. Je jen dobře, že Zdeňku Neubauerovi takový osud podle všeho zatím v nejmenším nehrozí.

A nehrozí dosud, jak plasticky ukazuje proběhlá diskuse, ani Francisu Baconovi, který pomáhal pokládat základy novověké vědy, v jejímž paradigmatickém rámci se doposud pohybujeme. Problém jeho údajného citátu, který je uváděn v dílech Stanislava Komárka a Zdeňka Neubauera, je přitom vlastně jasný: podle stávajících měřítek autenticity zkratka není přípustné prezentovat shrnující referenci o autorovi jako přímou citaci, a to ani v případě, kdy by se jevila sebevýstižnější; a na rozdíl mezi obojím je pak zcela na místě upozornit.

Připomeňme k tomu jen na okraj, že takovéto pojetí autenticity pramene představuje nesamozřejmý historický výdobytek. Obecně známá edice dochovaných zlomků z děl předsókratovských filosofů H. A. Dielse a W. Kranze obsahuje půvabnou a značně nesourodou kategorii C, tzv. imitace a falza, a kdyby byl Bacon presokratik, pak by se jeho údaj-

ný výrok o přírodě jako špinavé děvce, kterou je třeba nahnout na skřípec a vyrvat jí její tajemství, vyjímá jako ukázkové „céčko“. (Ostatně těžko předvídat, jak to bude s přístupem k Baconovým textům za další dva tisíce let: možná ho nějaký takový osud čeká...) Kolující pseudocitáty typu údajného Sókratova „vím, že nic nevím“ do naší intelektuální tradice nedílně patří, v dobrém i ve zlém. Různé typy interpretačních zkratk, verbálních i vizuálních (bělostná torza antických soch, o nichž *dnes* víme, že byly původně barevné), významně spoluutvářejí obraz minulosti, a dojde-li k jeho demaskování a odmítnutí, netřeba toho zpravidla příliš želet.

Interpretační zkratka může být výstižná, ale vystihuje zejména historicky situované pochopení toho, kdo ji konstruuje, a jako taková je inherentně riziková. Mapování postupné evoluce Baconova pseudocitátu ukazuje, jak sedimentovalo určité pochopení Bacona a jeho dějinné role v jednom konkrétním myšlenkovém proudu, a sice – velice obecně řečeno – mezi mysliteli přírody a přirozenosti, kteří jsou k nynější podobě vědy značně kritičtí. Ondřej Švec nepoukazuje jen na to, že jeden údajný citát autentickým citátem není (což by při vší nesporné užitečnosti bylo vlastně banální), ale chce se vymezit proti takové interpretaci Bacona, která mu připisuje pohled na přírodu jako špinavou děvku, které je třeba násilím vyrvat její tajemství. Není nutné zdůrazňovat, že autoři, kteří takto sevřeně onen postoj k přírodě zformulovali (a připsali jej Baconovi), jej sami zastávat nechťejí, naopak ho kritizují a odmítají.

Ondřej Švec tedy sestupuje do Baconových textů a upozorňuje, že ani Bacon ve skutečnosti takový přístup nehájí a to, co je mu připisováno, neříká. Jako o děvce mluví nikoli o přírodě, nýbrž o látce, ale hlavně: když formuluje názor, že látka je jakousi nevěstkou, vždy ochotnou a připravenou přijmout jakoukoli formu a tvar, sám jej rozhodně nepřijímá, naopak se od něj kriticky distancuje – a připisuje jej svým předchůdcům, Platónovi a Aristotelovi. Ano, tušíte správně: teď by mohl, ba možná i měl přijít se svou apologií zastávce nikoli Bacona, ale oněch dvou antických autorit, aby ukázal, že Baconova zkratka, které se při svém výkladu dopustil, není tak docela práva tomu, co v dílech Platóna a Aristotela skutečně nacházíme – je to výklad ne-li vyloženě chybný, pak rozhodně až příliš zkratkovitý. A ani v tomto případě to není jen otázka jednoho konkrétního místa z Bacona, které zde stojí jako *pars pro toto*: je dobře známo, že novověcí přírodovědci se k Aristotelovi vztahují opakovaně a z různých stran, typicky (ale zdaleka nejen) kriticky, nicméně rozestup mezi Aristotelovými pojednáními a tímto kritickým vyrovnáním je tak velký, že v kontextu novověku hovoří někteří historici

raději o aristotelismu, anebo dokonce „aristotelismech“³ – a podobně by se dalo i v současném environmentálním myšlení hovořit o kritice „baco-nismu“. Bacon se tedy dočkal od některých svých kritických následovníků právě toho, čeho se dříve sám dopustil vůči svým antickým předchůdcům: byl vtěsnán do úderné, leč potenciálně neúnosné „zkratky“.

Nejde přitom o nějakou prvoplánovou hanebnost, ale o způsob, jak tradice funguje, o vlastní „práci dějin“, dalo by se snad říci. Se všemi problémy a nedostatky, kterými je současná kontinentální filosofie zatížena, je stále jednou z eminentních oblastí udržování živé intelektuální tradice Evropy; její historizující zaměření (kterým dnes i někteří filosofové tak hloupě pohrdají) znamená, že dohlédne až tam, kde to všechno začalo, k nejstarším dochovaným textovým pramenům, to znamená do doby předcházející zhruba o osm set let počátek našeho letopočtu. Od podob, které poznání nabývá *nyní*, lze vlákno po vlákně více méně kontinuálně sestupovat až k těm podobám myšlení, které tvoří naše nejstarší kořeny. Avšak nejde o archiv, o stabilizovaný pevný blok, nýbrž o živý útvar, oživovaný vždy nově, z proměňující se historické situace: vlnící se a pomalíčku stoupající hladina rozechvívá celou masu vod v hlubinách pod sebou, a tak je minulost neustále v kontaktu s přítomností a v pohybu spolu s tím, jak se přítomnost proměňuje. Jelikož historie není to, co bylo, ale způsob, jakým se k minulému vztahujeme a jakým jej ožívujeme,⁴ není úkol „intepretace předchůdců“ nikdy hotov, a dokud tradice žije, budou se vynořovat interpretace interpretací, reinterpretace a „opravy starých chyb“; z tohoto důvodu nelze ambivalence spojené s hodnocením těch, kdo mysleli před námi, nikdy zcela a definitivně odstranit. Může to být úmorné, ale takový zkrátka je způsob života tradice, který vystupuje i v proběhlé diskusi zřetelně do popředí.

Historická situovanost každé intepretace je faktem, který se nikterak nedá překročit či metodicky anulovat, ale rizikovost interpretačního výkonu prudce vzrůstá, dopouštíme-li se „zkratky“, tj. chceme-li stručně a výstižně postihnout z daného předchůdce „to podstatné“ nebo zachytit v pár větách jeho historický význam. Zde je potřeba uvést, že Neubauer ani Komárek, ale ani mnozí další myslitelé z oné zmíněné široké skupiny těch, kdo zkratkovitě operují s Baconem, *nesledují* cíl primárně historický: v první řadě jim nejde o to, říci něco o Baconovi a renesan-

³ Ch. Schmitt, *Aristotle and the Renaissance*, Cambridge – London 1983, str. 10–33.

⁴ Zde je možné odkázat například právě na výše připomenutou diskusi mezi Ondřejem Švecem a Stanislavem Sousedíkem (viz pozn. 2).

ční vědě, nýbrž chtějí promlouvat především o vědě současné. A chtějí o ní nejen něco říct, ale také ji zhodnotit a poukázat na její slabá místa. Historické odkazy jsou podřízeny tomuto cíli – legitimnímu, a ovšem také do jisté míry troufalému. V zásadě každý, kdo je intelektuálně činný, musí čelit známému dilematu, jestli vědět o všem něco málo, anebo všechno o něčem malém. Ani jedna z možností samozřejmě není prosta rizik a bezpečná plavba vede někde mezi skyllou povrchního všeznalectví a charybdou zaslepené fachidiocie; univerzální návod na bezpečnou cestu skrz není k dispozici.

Pro každého současného akademického filosofa je dnes bezpečnou strategií vybrat si co možná specifický výsek svého oborového zájmu a své specializaci se věnovat důkladně a do hloubky. Za situace stávající textové hyperprodukce dává omezení na dostatečně malou oblast bádání šanci pokrýt alespoň to nejdůležitější, co se o dané oblasti publikuje, a důraz kladený na produkci odborných článků, tedy krátkých a nutně relativně úzce zaměřených žánrových útvarů, jde se zmíněnou strategií velmi dobře dohromady. Je užitečné si uvědomit, že současná perspektiva, z níž se vztahujeme ke svým předchůdcům a také je hodnotíme, je výrazně formována touto aktuální dobovou praxí, která má ovšem své další důsledky. Není tak divu, že intelektuální generace, která tu současnou předcházela, v některých ohledech nemůže dostát měřítkům a přísným kritériím měřitelné „kvality“, kterým jsme pod tlakem akademického provozu podrobena dnes (a z nichž mnohá se navíc uplatňují primárně k hodnocení přínosu *vědeckého*, nikoli filosofického bádání). Stejně tak bychom ovšem měli citlivě sledovat, jestli se při praktické aplikaci takovýchto měřítek z filosofie cosi podstatného nevytrácí – abychom jednou nezjistili, že česká filosofie se sice naučila bezchybně citovat, ale pozbyla schopnost originálně myslet.

Eliška Fulínová
(Redaktorka časopisu *Reflexe*)